

andere aanknopingspunten voor vernieuwend en inspirerend onderzoek. Maar het lijkt me wel dat van al deze recente 'wendingen' de echte *verstrengelingen* de meest interessante zijn: zoekbewegingen dus die verbindingen aangaan met manieren van vragen stellen en onderzoek doen die buiten de comfortzone van de huidige geesteswetenschappen liggen en juist daarom een kans hebben om de verwarrende verbanden van 'cultuur' en 'natuur', betekenis en materie te analyseren die we altijd veronderstellen maar nog steeds nauwelijks begrijpen.

Literatuur

- Barad, K.**, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*, Durham & Londen 2007.
- Berlant, L.**, 'Intuitionists: History and Affective Event'. In: *American Literary History* 20 (2008) nr.4: 845-860.
- Besser, S.**, 'From the Neuron to the World and Back: The Poetics of the Neuromolecular Gaze in Bart Koubaa's "Het gebied van Nevski" and James Cameron's "Avatar"'. In: *Journal of Dutch Literature* 4 (2013) nr.2: 43-67.
- Bilalić, M. & R., Langner, M. Erb, W. Grodd**, 'Mechanisms and Neural Basis of Object and Pattern Recognition: A Study with Chess Experts'. In: *Journal of Experimental Psychology* 139 (2010) nr.4: 728-742.
- Braidotti, R.**, *The Posthuman*, Cambridge 2013.
- Dolphijn, R. & I. van der Tuin**, *New Materialism: Interviews & Cartographies*, Ann Arbor 2012.
- Felski, R.**, 'After Suspicion'. In: *Profession* 2009: 29-34.
- Gibson, W.**, *Pattern Recognition*, New York 2005 [2003].
- Hayles, K.**, 'Traumas of Code'. In: *Critical Inquiry* 33 (2006) nr.1: 136-157.
- Jameson, F.**, 'Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism'. In: *New Left Review* (1984) nr.146: 53-92.
- Konstantinou, L.**, 'The Brand as Cognitive Map in William Gibson's "Pattern Recognition"'. In: *boundary 2* 36 (2009) nr.2: 67-97.
- Latour, B.**, *We Have Never Been Modern*, Vert. C. Porter, Cambridge, MA, 1993.
- Leys, R.**, 'The Turn to Affect: A Critique'. In: *Critical Inquiry* 37 (2011) nr.3: 434-472.
- Manshande, V. en T. Koelewijn**, 'Interview met Rosi Braidotti: De toekomst van de linkse hobby'. In: *Voors* 32 (2014) nr.1: 55-59.
- Sarasin, P.**, *Darwin und Foucault. Genealogie und Geschichte im Zeitalter der Biologie*, Frankfurt/M. 2009.
- Shouse, E.**, 'Feeling, Emotion, Affect'. In: *M/C Journal* 8 (2005) nr. 6.
- Slaby, J.**, 'Perspectieven van een kritische filosofie van de neurowetenschappen'. In: *Parmentier* 21 (2012) nr.1: 10-20.
- Stafford, B.**, 'Crystal and Smoke: Putting Image Back in Mind.' In: B. Stafford red. *A Field-Guide to a New Meta-Field: Bridging the Humanities-Neurosciences Divide*, Chicago & Londen 2011: 1-64.
- Stafford, B.**, *Echo Objects: The Cognitive Work of Images*, Chicago 2007.
- Waugh, P.**, 'Introduction; Criticism, Theory, and Anti-Theory'. In: P. Waugh, red. *Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide*, Oxford 2006: 1-34.
- Wetmore, A.**, 'The Poetics of "Pattern Recognition": William Gibson's Shifting Technological Subject'. In: *Bulletin of Science, Technology & Society*, 27 (2007) nr.1: 71-80.

Lotte Jensen

Ambivalente vrede

Gelegenheidsgeschriften rondom de Vrede van Aken (1748)

De vredesgeschriften die vervaardigd werden ter gelegenheid van de vrede van Aken (1748) – gedichten, toneelstukken, redevoeringen en meer – bejubelen de hervonden harmonie en vrijheid en voorspellen voorspoed voor de samenleving. In dit artikel richt Lotte Jensen, universitair hoofddocent historische Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen, zich echter op een minder bekend kenmerk van deze vredesteksten. Zij stelt dat dergelijke geschriften tweeslachtig van aard zijn: enerzijds passen ze in het boven beschreven kader, anderzijds lijken sommige ook juist de oorlog te verheerlijken of wijzen zij op potentiële nieuwe bedreigingen.

ô Gy beminnelijke VREDE!
 ô Groote en onwaardeerbare schat,
 Die alle schoon in u bevat,
 Die 't alverslindend staal verzegelt in de scheede!
 Gy kweekt alom de zagte rust;
 Geen nare krygstrompet zal, daar gy heerscht, ons stooren;
 Geen veldgeschrei vervult uw ooren,
 En 't blakend oorlogsvuur word op uw komst gebluscht (Van der Wilp 1749: 6)

Met deze verzen verwelkomde de Amsterdamse dichteres Sara Maria van der Wilp de Vrede van Aken in 1748. Eindelijk, zo schreef zij, was het 'blakend oorlogsvuur' geblust dat voor zoveel ellende en verdriet in heel Europa had gezorgd. Nu het 'oorlogsmoeder' was geboeid, zou er in 'het vrye Nederland' een nieuwe periode van welvaart aanbreken, waarin de handel, landbouw en kunsten weer volop zouden bloeien.

Met de Vrede van Aken kwam een einde aan de Oostenrijkse Successieoorlog die acht jaar lang Europa had geteisterd. Het conflict was uitgebroken nadat Maria Theresia van Oostenrijk haar vader, Karel VI, had opgevolgd na zijn dood in 1740. Andere vorsten, onder wie de Pruisische keurvorst Karel VII en de Spaanse koning Filips V meenden eveneens recht te hebben op de troon. Er braken hevige gevechten uit tussen Oostenrijk en Pruisen, waarbij de Republiek en Engeland hun steun aan Maria Theresia hadden toegezegd. Intussen zag Frankrijk zijn kans schoon om zijn gebied naar het Noorden uit te breiden. Nadat de Fransen de Oostenrijkse Nederlanden hadden ingenomen, belegerden zij enkele plaatsen in Staats-Vlaanderen, waaronder Hulst, Axel en Sas van Gent. Vervolgens kwamen ook Bergen op Zoom en Maastricht onder vuur

te liggen. Volgens de in Aken opgestelde afspraken moesten de Fransen weer afstand doen van deze steden. (Kraus 1998: 22-23; 38-40; Wilschut 2008: 87-90)

Behalve Van der Wilp waren er nog vele andere Nederlandse schrijvers die hun vreugde over de Vrede van Aken uitten. Er verschenen zo'n 35 gelegenheidsuitgaven, waaronder preken, toneelspele, gedichten, prenten en verhandelingen. Verder kwam er een imposante bloemlezing uit, getiteld *De tempel der Vrede, geopend door de mogendheden van Europe* (1749) waaraan maar liefst 42 verschillende dichters uit het hele land hun medewerking hadden verleend. Het ging om een luxe uitgave waarvoor kosten noch moeite voor gespaard waren, een heus literair monument voor de vrede dus. Dergelijke gelegenheidsgeschriften hebben een sterk clichématig karakter: het wemelt van de standaarduitdrukkingen die met vrede, vrijheid en voorspoed te maken hebben. Mede om die reden trekken ze maar zelden de aandacht van letterkundigen en historici.¹ Toch zijn ze zeer de moeite waard. Vanuit het perspectief van natie- en identiteitsvorming geven ze bijvoorbeeld inzicht in het zelfbeeld van de Republiek bij conflictsituaties.²

In deze bijdrage wil ik de blik op een ander kenmerk van vredesteksten richten, namelijk op het ambivalente karakter ervan. Aan de ene kant gaat het om een verzameling teksten waarin eendracht de norm is: eensgezind jubelen de schrijvers over de herstellende vrede in Europa en de positieve gevolgen daarvan voor het eigen land. Aan de andere kant zijn sommige teksten dusdanig propagandistisch van aard dat ze eerder oorlogszuchtig dan vredelievend aandoen. Herhaaldelijk wijzen schrijvers bovendien op potentiële bedreigingen van de vrede, zoals interne tweedracht. Wie beter kijkt, ziet dan ook tal van fricties en scheuren onder de oppervlakte. Om deze ambivalentie zichtbaar te maken zal ik hierna eerst het standaardvertoog schetsen waarin de eendracht domineert om vervolgens de blik op de ontwrichtende elementen te richten. Daarbij zullen verschillende genres aan bod komen, namelijk gelegenheidsgedichten, een redevoering en twee toneelstukken. Tezamen geven die een goed beeld van het explosieve karakter van de vredesgeschriften van 1748.

Het standaardvertoog

Veel gelegenheidsgedichten rondom de Vrede van Aken kennen min of meer dezelfde opbouw. Eerst wordt de Europese oorlog in algemene termen beschreven, dan daalt de Vrede (als allegorisch personage) neer in Aken en vervolgens komen alle voordelen van de herstellende vrede aan bod. De ene auteur weidt weliswaar meer uit over de

- 1 Oplevingen zijn er vooral tijdens jubilea, zoals de vierhonderdjarige herdenking van de Vrede van Münster in 1998 en de tweehonderdjarige herdenking van de Vrede van Utrecht in 2013. Zie bijvoorbeeld Smits-Veldt 1998, Spies 1998 en Jensen 2013. Ik wil graag Alan Moss voor zijn commentaar op dit artikel bedanken.
- 2 Het onderzoek naar de rol van vredesteksten in het proces van natievorming is ingebed in het NWO-Vidi project 'Proud to be Dutch. The role of war and propaganda literature in the shaping of an early modern Dutch Identity, 1648-1815' (www.proudtobedutch.org).

politieke oorzaken van het conflict dan de ander, maar basaal gesproken volgen de meesten deze lijn.

Behalve de opbouw zijn er ook veel inhoudelijke overeenkomsten. Globaal laten zich binnen het standaardvertoog vier motieven onderscheiden: Oranjegezindheid, goddelijke uitverkorenheid, de vaderlandse geschiedenis en de terugkeer van een Gouden Eeuw. Ten eerste hebben vrijwel alle teksten een uitgesproken Oranjezind karakter. In april 1747 was prins Willem Friso tot algemeen stadhouder van de Republiek uitgeroepen en in november van datzelfde jaar werd het stadhouderschap in de mannelijke en vrouwelijke lijn erfelijk verklaard. Het prinselijke paar had al een dochter en kreeg op 8 maart 1748 een zoon, de latere Willem V. In de vredesteksten wemelde het van de lofprijzingen op Willem IV en verwijzingen naar de pasgeboren erfprins. Vooral het dappere optreden van Willem IV tegen de Fransen, die onder meer Bergen op Zoom en Maastricht belegerd hadden, werd geroemd. Zoals de Groningse dichteres Clara Feyoena van Sytzama het formuleerde:

Myn FRISO kwam; en straks verbleekte 't woest gelaat
Der Franschen, die voor 't laatst nog al hun krachten paren,
Om een gedrocht zelf by zyn doodsteel t'evenaren:
Doch Neêrlands heil kwam met de Oranje dageraad (Van Sytzama 1749: 43)

Kortom: Friso kwam, zag en overwon. Hij had daarmee de toekomst van de Republiek veilig gesteld. De geboorte van zijn zoon bood extra zekerheid voor de toekomst: 'Het Opperstaatsbewind word Friso opgedragen, / Gevolg van 't Erfrecht, en tot ieders welbehagen, / Schenkt God dien Prins een Zoon, een' knoop aan d'Eendrachtsband'. (Spyers 1749: 44)

Auteurs brachten het herstel van het stadhoudelijke bewind en de vrede moeiteloos met elkaar in verband: het kon geen toeval zijn dat de vrede zich juist na de benoeming van een nieuwe stadhouder had aangekondigd. Sterker nog: de herwonnen vrijheid was in belangrijke mate aan Willem IV te danken: 'Prins FRISO trok voor ons ten stryde, [...] Hy keerde, en bragt aan ons den VREE', aldus de dichteres Suzanna Maria Oortman. (Oortman 1749: 13)

Ten tweede speelde het motief van de goddelijke uitverkorenheid een belangrijke rol. Niet alleen was het Gods wil geweest om de vrede in Europa te herstellen, God zag daarbij ook een voortrekkersrol voor de Republiek weggelegd, met aan het hoofd daarvan een stadhouder. Deze door God gezonden stadhouder werd als een tweede Mozes afgebeeld die zijn volk door benarde tijden leidde. Menig auteur maakte bovendien de vergelijking tussen de Nederlanders en het volk Israëls. Een dichter uit Groningen, die onder het veelzeggende pseudoniem Ireniphilus (liefhebber van de vrede) publiceerde, verwoordde dit bondgenootschap tussen God, de Republiek en de stadhouder als volgt:

O God, die Ons zo Zigbaarlyk
 Gered hebt uyt des vyands handen.
 Toen Gy tot heil der Nederlanden
 Oranjen hieft, als uit het slyk,
 En koost tot algemenen Herder
 O Heer, bescherm den Prins ook verder (Irenophilus 1749: 8)

De preken die naar aanleiding van de Vrede van Aken werden opgesteld waren eveneens doortrokken van de idee dat de Nederlanders een bevoorrechte positie bekleedden, omdat zij het uitverkoren volk van God waren.³

Een derde motief vormde de vaderlandse geschiedenis. Veel auteurs trokken een vergelijking tussen de recente oorlog met Frankrijk en de Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje. Tegenover schurken als Filips II en Alva plaatsten zij de stadhouders, die allen manmoedig het vaderland verdedigd hadden. Hun dapperheid had uiteindelijk tot de Vrede van Münster geleid, waarmee de soevereiniteit van de Republiek officieel erkend werd. Een beknopte (en uiterst Oranjegezinde) weergave van deze geschiedenis bood de Utrechtse schrijfster Sara Maria van Zon:

WILHELMUS van Nassau herleeft op alle tongen.
 Wie blyft 'er onbewust van MAURITS oorlogsmoed,
 En FREDRIK HENDRIKS roem, in voor- en tegenspoed?
 Neen, Helden! neen, elk meldt uw dappre krygsbedryven:
 Uit uwe Lauren sproot het loof van vette Olyven.
 De tweede WILHEM zag, op Gods bestemden stond,
 De Staaten vry verklaard, by 't Munsters Vreverbond (Van Zon 1748: 5)

Dat het uitgerekend honderd jaar geleden was dat de Vrede van Münster was getekend, gaf de mogelijkheid tot historische identificatie met de actuele vrede. Precies honderd jaar nadat de Republiek formeel als een soevereine staat was erkend, had zich immers een volgende hoogtepunt in de vaderlandse geschiedenis voorgedaan. Dat toonde opnieuw de kracht en weerbaarheid van het Nederlandse volk.⁴

Een vierde en laatste element betrof de voorspelling van een nieuwe Gouden Eeuw in de Republiek. Opgetogen stelden de gelegenhedsdichters dat een nieuw gouden tijdperk op handen was, nu de rust in Europa hersteld was: de handel, landbouw, kunsten en wetenschappen zouden weer bloeien als vanouds. Dit beeld ging terug op de klassieke voorstellingen van Ovidius en Vergilius van een 'aetas aurea' en circuleerde ook volop in de Renaissanceliteratuur, toen de Republiek eveneens een gouden tijd-

³ Zie over het Nederlandse natiebesef in achttiende-eeuwse preken en de vergelijking daarin tussen het Nederlandse volk en het volk Israëls: Huisman 1983 (met name 52-65).

⁴ Voor de rol van de geschiedenis in de constructie van een gemeenschappelijk 'vaderlandbeeld' in de vredeteksten rondom 1748, zie Jensen 2015.

perk doormaakte. (Melissen 1981-82) Het cruciale verschil was echter dat dit nieuwe gouden tijdperk expliciet aan de komst van de nieuwe stadhouder werd verbonden. Zoals Anna Maria de Jong het formuleerde:

'ô Groote FRISO! [...] God wille u onderschragen
 In 't wigtig Staatsbewind door zyn geduchte hand!
 Dat we onder uw bestier een gouden Eeuw zien bloejen
 Gelyk toen Davids Zoon op Is'rëls Ryksstroon blonk! (De Jong 1749: 23-24)

Moeiteloos werden alle bovengenoemde motieven – Oranje, God, het roemrijke vaderlandse verleden én een gouden toekomst – in één bezielend verband geplaatst. Zo ontstond een krachtig offensief voor het nieuwe stadhouderlijke bewind.

Er is wel sprake van een zekere hiërarchie in de hierboven genoemde motieven, want in zekere zin waren de drie laatstgenoemde ondergeschikt aan het Oranjegezinde motief. Dat klinkt wellicht tegenstrijdig, omdat het meer voor de hand ligt dat God helemaal bovenaan in de hiërarchie staat. In retorisch opzicht stond de politieke boodschap echter voorop en ondersteunden de andere drie motieven dit politieke vertoog. De woordkeuze van De Jong is in dit opzicht veelzeggend: de grote Friso zou zich gesteund weten door God met als gevolg dat er onder Friso's regering een nieuwe Gouden Eeuw zou ontstaan.

Bedreigingen van de vrede

Zo bezien was er geen vuiltje aan de lucht: als we deze gelegenhedsauteurs mogen geloven, stond de Republiek aan de vooravond van een ongekende bloei. Toch zijn er ook andere signalen te beluisteren. Zo liet de Friese hoogleraar klassieke talen Lodewijk Caspar Valckenaer (1715-1785) een heel ander geluid horen. In een redevoering, die hij ter gelegenheid van de algemene bid- en dankdag in Franeker uitsprak, betoogde hij dat de vrede juist slecht was voor het volk. Het zou tot een algehele verslapping van de zeden leiden. Met name twee ondeugden, gierigheid en luiheid, zouden weer volop vat kunnen krijgen op de jeugd. Valckenaer sprak in dit verband van een 'dubbele landpest'. (Valckenaer 1749: 21)

Met zijn sceptische houding sloot Valckenaer aan bij een vigerend discours over het negatieve effect van te veel weelde en rijkdom op de menselijke zeden. (Schepper en De Vet 1998: 18-19) Liever verheerlijkte hij de helden van het slagveld, die grootse prestaties hadden geleverd. Hij omkleedde zijn betoog met een flinke dosis regionalisme, want het waren vooral de Friezen die uitmuntende kwaliteiten lieten zien. Valckenaer somde een hele reeks namen van Friese veldheren op, die hun leven voor de Republiek en de stadhouder hadden gewaagd. Speciale lof ging daarbij uit naar Hobbe van Aylva, die Maastricht 'manmoediglijk' tegen de vijand had verdedigd. (Valckenaer 1749: 40)

Valckenaer was niet de enige die waarschuwde voor een verval van de zeden. Ook de al genoemde Sara Maria van Zon benadrukte het belang van deugdzaamheid in

Illustratie: Vince Trommel

voor- en tegenspoed. Zij bekritiseerde de hardnekkige neiging van het Nederlandse volk tot moreel verval, waarbij typisch Nederlandse eigenschappen als godvruchtigheid en spaarzaamheid plaatsmaakten voor Franse ondeugden. De oorsprong van het kwaad lag weliswaar bij de aartsvijand van de Republiek, Frankrijk, maar het Nederlandse volk bood onvoldoende weerstand:

O Volk! ô Neêrlands volk! weleer in lof verbreid,
 Als deugdzaam, deftig, vry van trots- en dubbelheid,
 Godsdienstig, dapper, spaar- en werkzaam, traag tot muiten;
 Ach! wie in deezen tyd, wie kan met waarheid stuiten
 Den blaam, u opgelegd, van al het tegendeel?
 Men ziet uw' bloem verwelkt, men ziet een' dorren steel.
 Gy, daarge in vroom gedrag ten voorbeelde elk mogt strekken,
 Zyt erger thans, dan zy wier feilen u bevlecken.
 Welke ondeugd is bekend, in 't bygelegen Land,
 Die hier geen' ingang vond, en toenam hand voor hand?
 Wat overdaad! wat pracht! Wat dertele oneerlykheden!
 Der Franschen zonden zyn de Nederlandsche zeden (Van Zon 1748: 6-7)

Van Zon sprak klare taal: het Nederlandse volk moest oude deugden weer in ere herstellen, wilde het nieuwe rampen voorkomen. Als dit niet zou gebeuren, dan zou God het volk opnieuw straffen.

Een nog grotere bedreiging voor de stabiliteit vormde echter het opklaaien van de interne politieke twisten. Heel wat auteurs lieten hun vreugdekreten gepaard gaan met waarschuwingen voor interne tweedracht. Achter die waarschuwingen ging een reële angst schuil: in de jaren 1747-1748 vonden overal in de Republiek ongeregelde plaatsen tussen Orangisten en Staatsgezinden. In verschillende steden, waaronder Leeuwarden, Groningen en Amsterdam, braken rellen uit onder de burgers. Het Amsterdamse Doelistenoproer behoort tot de bekendste uitbarstingen: onder leiding van Daniël Raap kwamen Orangisten in opstand tegen de macht van de regenten. Ze ijverden voor bestuurlijke hervormingen en meer macht voor de stadhouder.

Oranje had vooralsnog het pleit gewonnen, maar uit de vredesteksten sprak grote angst voor nieuwe onlusten. De factor van de Haarlemse rederijderskamer Witte Angieren, Abraham van Beaumont, vreesde bijvoorbeeld voor 'de felle kanker' die het 'Ingewand van Stad en Staat' zou kunnen aantasten. (Van Beaumont 1749: 16) De dichter Abraham Veldhoven schreef in zijn *Vrede-zang op de Algemene Vrede* (1748) dat burger twist 'de zwaarste aller plagen' was. (Van Veldhoven: 5) Ook Johannes Boskoop, die lid was van de hervormde gemeente te Rotterdam, stond in zijn vredeszing uitgebreid stil bij de 'Inlandsche Beroerten'. Het was een 'allernaarst gezicht' dat de ene de ander naar het leven stond:

't Landt wordt alöm beroert; men Vegt nu met elkander;
O allernaarst gezicht! Den Een' Vermoord den ander!
Waar wil dit heen! (ô smart!) waar op de Vyandt loert,
't Landt wordt alöm beroert! (Boskoop 1748: 9)

In al deze gevallen werd een krachtig bestuur van de stadhouder als het juiste medicijn tegen de onlusten voorgeschreven. De potentiële dreiging werd onder een dikke laag van Oranjeretoriek weggepoetst, maar intussen klonk overal tussen de regels de angst voor een escalatie van de binnenlandse twisten door.

In twee vredesspelen vormde de bedreiging van interne tweedracht zelfs het hoofdthema, namelijk *Europa bevredigt van Johannes Smit* (1748) en *Leeuwendaal hersteld door de vrede* (1749) van Lucas Pater.⁵ Het loont de moeite om beide spelen wat nader te bekijken. In het allegorische stuk van Smit probeert Mars, de god van de oorlog, Tweedracht voor zijn karretje te spannen om zo het 'vereinigt Nederland' in het verderf te storten. Mars heeft zijn zinnen op Maastricht gezet en schat zijn kansen hoog in, omdat Nederland volledig is afgemat door aanhoudende 'binnenlandsche twisten'. Tweedracht wordt echter gedwarsboomd door Eendracht die zowel op het Europese als Nederlandse niveau de overhand weet te krijgen. De Europese vorsten blijken het oorlog voeren beu te zijn en verlangen naar vrede. Ook Nederland denkt terug aan de 'gouden tyd' toen Eendracht een vredig bestaan leidde. Onder leiding van de Vrede weten de Europese vorsten uiteindelijk een akkoord te bereiken, waarmee Mars en Tweedracht het onderspit delven. Een rij van Nederlanders sluit het spel af: ze betreuren de verliezen, memoreren het moment waarop prins Friso aan het roer kwam en prijzen zich gelukkig met de herstelde rust.

Ook in het spel van Pater nemen Oorlog en Tweedracht het op tegen positieve krachten als Vrede, Vrijheid, Getrouwheid, Wakkerheid en Eendracht. Anders dan bij Smit ligt de focus niet op de Europese vrede, maar op het welvaren van de Republiek (de Gemeenebest). Een van de grootste bedreigingen vormt de binnenlandse twist, die zich al vaker in de geschiedenis heeft laten zien. Eendracht waarschuwt dan ook voor haar verwoestende invloed: 'Door Tweedragt is uw Staat van tyd tot tyd vervallen / Door my, door Eendragt kan alleen een Land bestaan'. (Pater 1749: 15) De grootste medestander van Eendracht is Edelmoedigheid, in wie zonder veel moeite Willem IV valt te herkennen. Dit personage is versierd met oranje sluiers en treedt op als een ware verlosser in nood. Uit handen van de Vrijheid ontvangt Edelmoedigheid het opperbevel over de 'veréende Landen', waarna hij zich bereid verklaart om zijn leven voor de vrijheid, 'ten steun van 't Staatsgebouw' te wagen. (Pater 1749 23-24) Er ontstaat beroering, wanneer Tweedracht ontsnapt is, maar Edelmoedigheid stelt zijn medestanders gerust: nu Eendracht hem vergezelt, zal hij alle rampen weten te tarten. Ook Tweedracht zal hij weten te kluisteren.

⁵ De titel van het toneelspel van Pater verwijst naar het vredesspel dat Joost van den Vondel in 1647 ter gelegenheid van de aanstaande Vrede van Münster schreef, *Leeuwendalers*. Inhoudelijk is er weinig verwantschap.

Het is opmerkelijk hoeveel aandacht er in beide vredesspelen aan de dreiging van binnenlandse tweedracht wordt besteed. Het zijn Vrede en Eendracht die uiteindelijk zegevieren, maar zij moeten eerst een felle strijd tegen de kwade krachten voeren. Daarbij valt op dat Eendracht, met name in het stuk van Pater, vanuit een Oranjegezind perspectief spreekt en handelt. Deze Eendracht strijdt aan de zijde van Willem IV en is allesbehalve vredelievend of onpartijdig. Op zeker moment roept Eendracht zelfs op tot gewapende strijd en laat ze een van haar tegenstanders, Schrik, zonder pardon wegvoeren: 'Men zal de Stad met alle magt verweeren, / Maar uw vermeetheit eerst straffen naar waardy [...] Sleep weg dien snooden. Dat hy straks gekerkerd zy'. (Pater 1749: 29) Een passage als deze geeft opnieuw het ambivalente karakter van de vredes teksten aan: enerzijds prediken de auteurs niets dan vrede, anderzijds maken ze korte metten met hun potentiële vijanden.

Dat het hier niet louter om papieren vijanden gaat, blijkt wel uit een spotdicht op het toneelstuk van Pater. In de verzamelbundel *Dichtkundig Praal-tooneel van Neerlands wonderen*, waarin de antistadhouderlijke stem ruim baan kreeg, schreef een cynicus: 'Daar hoort men Frisoos naam tot aan 't gesternte reizen / Dog dat hy sulks verdient dat kan geen mensch bewyzen'. (Anoniem 1748: 110) Een dergelijk anti-stadhouderlijk geluid is echter uitzonderlijk: het Orangistische vertoog domineerde alom; voor kritische geluiden was nauwelijks plaats. (Jensen 2015)

Besluit: eendracht of tweedracht?

Vrede is de voortzetting van oorlog met andere middelen. Zo zouden we, variërend op uitspraken van de militair historicus Carl von Clausewitz en de Franse filosoof Michel Foucault de teneur in de gelegenheidsgeschriften rondom de Vrede van Aken kunnen typeren. De bekende frase van Clausewitz luidt dat oorlog de voortzetting van politiek met andere middelen is, terwijl Foucault stelt dat politiek de voorzetting van oorlog met andere middelen is. De hier besproken vredes teksten leggen het accent op een ander aspect, namelijk de voortdurende dreiging van nieuwe conflicten. Hoewel het ogenschijnlijk overal pais en vree was, droegen deze publicaties een sterk propagandistisch karakter. Het Oranjegezinde, gereformeerde natiebeseef voerde de boventoon. De rust en eendracht aan de oppervlakte waren echter schijn, want het Oranjegezinde offensief ging gepaard met een voortdurende angst voor mogelijke onrust. Keer op keer werd het oplaaen van de binnenlandse twisten als een mogelijke bedreiging van de herstelde rust genoemd.

De Amerikaanse literatuurhistorica Elaine Scarry heeft geponeerd dat vredes trak taten een grote voorspellende waarde voor nieuwe conflicten bezitten: 'it has been argued that peace treaties, far from minimizing the possibility of war, instead specify the next occasion of war; they in effect become predictive models or architectural maps of the next war.' (Scarry 1985: 142). Dat geldt ook voor de hier besproken vredes teksten: ze lijken reeds de kiem van toekomstige conflicten in zich te dragen. Met de kennis van achteraf kunnen we vaststellen dat onderhuids al broeide wat in de decennia daarna tot volle uitbarsting zou komen en in de jaren 1780 zou uitmonden in een heuse burgeroorlog tussen Orangisten en patriotten.

Literatuur

- Anoniem**, 'Op het zinspel genaamt Leeuwendaal, hesteld door de vrede, door den digter Lucas Pater'. In: *Dichtkundig Praal-tooneel van Neerlands wonderen*, deel 1, Embden 1748: 109-110.
- Beaumont, A. van**, 'De olyf-krans der vrède met Parnas loof doorvlochten, by 't gebroederschap der Witte Angieren; onder de zinspreuk'. In: *Liefde getrouw: op den eersten van loumaand MDCCXLIX*, Haarlem 1749.
- Boskoop, J. van**, *Neerlandts herstelde luister noch merkelyk aangewasschen, door de blyde opdaging eener lang-gewenschte vrede-zon [...]*, Rotterdam 1749.
- Huisman, C.**, *Neerlands Israël. Het natiebesef der traditioneel-gereformeerden in de achttiende eeuw*, Dordrecht 1983.
- Irenophilus**, *Zegezang over het verkondigen der geslote vrede tusschen de hoven van Wenen, Vrankryk, Spanje, Engeland en de verenigde Staten van Neerland getroffen binnen Aken den 18 Oct. 1748. En openbaar gemaakt te Groningen den 13 Juny 1749*, Groningen 1749.
- Jensen, L.**, 'Nationaal versus Europees gemeenschapsgevoel: gelegenheidsverzen op de Vrede van Utrecht (1713)'. In: *Jaarboek Oud-Utrecht*, Utrecht 2013: 117-132.
- Jensen, L.**, 'Toen 't volk als uit één' mond, lang leven Oranje! riep'. *Orangisme in het vredesjaar 1748*. In: *Tijdschrift voor geschiedenis* 128 (2015) 1 (te verschijnen).
- Jong, A.M. de**, 'Lier-zang op de vrede. Gesloten den 18. van wynmaand des Jaars 1748'. In: *De Tempel der vrede, geopend door de mogendheden van Europe [...]*, Amsterdam 1749: 9-15.
- Kraus, T.R.**, *Europa sieht den Tag leuchten...Der Aachener Friede von 1748*, Aachen 1998.
- Melissen, S.**, 'De hedendaagsche Goude-eeuw'. In: *Spekator* 11 (1981/82): 48-51.
- Oortman, S.M.**, 'Lier-zang op de vrede'. In: *De Tempel der vrede, geopend door de mogendheden van Europe [...]*, Amsterdam 1749, 9-15.
- Pater, L.**, *Leeuwendaal hersteld door de vrede; zinnespel. Met zang en dans*, Amsterdam 1749.
- Scarry, E.**, *The body in pain. The making and unmaking of the modern world*, New York / Oxford 1985.
- Schepper, H. de en J. de Vet**, 'De herdenking van de Vrede van Munster in 1748 en 1948'. In: *De zeventiende eeuw* 13 (1997), 11-35.
- Smit, J.**, *Europa bevredigt: Zinnespel*, Amsterdam 1748.
- Smits-Veldt, M.B.**, 'De Viering van de Vrede van Munster in Amsterdam: de dichters Geeraardt Brandt en Jan Vos bevestigen hun maatschappelijke positie'. In: *De zeventiende eeuw* 13 (1998), 193-200.
- Speyers, J.M.**, 'Op de vrede van Europa [...]'. In: *De Tempel der vrede, geopend door de mogendheden van Europe [...]*, Amsterdam 1749: 44.
- Spies, M.**, 'De Vrijheid in de "Olyf-krans der Vreede" (1649)'. In: *De zeventiende eeuw* 13 (1998), 201-208.
- Sytzama, C.F. van**, 'Op de algemene vrede, gesloten in Aken 1748'. In: *De Tempel der vrede, geopend door de mogendheden van Europe [...]*, Amsterdam 1749: 43.
- Valckenaer, L.C.**, *Redevoering, over de oude en onlangs bespeurde wisselvalligheid der Nederlandsche zaaken [...]. Uitgesproken te Franeker den 12 dec. Lentemaand 1749. En uit het Latijn vertaald door Ernst Willem Higt*, Leeuwarden 1749.
- Veldhoven, A. van**, *Vrede-zang op de algemene vrede, Getekend te Aken den 18. October 1748 [...]*, Leiden 1748.
- Wilp, S.M. van der**, 'Op de vrede, gesloten te Aken, in wynmaand, 1748'. In: *De Tempel der vrede, geopend door de mogendheden van Europe [...]*, Amsterdam 1749, 1-8.
- Wilschut, A.**, *De tijd van pruiken en revoluties 1700-1800*, Zwolle 2008.
- Zon, S.M. van**, *Gedachtenisviering, der Nederlandsche vryheid: op het eeuwgetyde van den Munsterschen vrede [...]. En op den tegenwoordigen vrede [...]*, Utrecht 1748.

Karina van Dalen-Oskam

The Riddle of Literary Quality

Op zoek naar conventies van literariteit

Er was nogal wat opschudding toen op 7 juli 2011 de start van het project *The Riddle of Literary Quality* werd aangekondigd. Doel van dit onderzoeksproject is om literaire kwaliteit via digitale weg te onderzoeken. Er ontstonden discussies tussen verschillende taal- en letterkundigen; de nodige kritiek werd geuit. Toch bleven we onverminderd nieuwsgierig naar dit project. Inmiddels loopt het al ruim anderhalf jaar en beginnen de eerste resultaten naar buiten te komen. De redactie van Vooys vroeg Karina van Dalen-Oskam, onderzoeksleider van het veelbesproken project, naar de opzet, achtergronden en eerste resultaten van 'The Riddle'.

Het project in grote lijnen

In het *computational humanities* project *The Riddle of Literary Quality* (kortweg *The Riddle*) gaan we na welke formele verschillen er zijn tussen Nederlandse of naar het Nederlands vertaalde romans die als zeer literair worden aangemerkt door lezers, en romans die dat predicaat niet krijgen. Ook kijken we of er formele verschillen te vinden zijn tussen romans die door lezers als goed of slecht beoordeeld worden. Onder formele eigenschappen verstaan we tekstuele eigenschappen, tekstkenmerken, die we onderscheiden in *low-level* en *high-level* patronen. De hypothese die we willen testen is de veronderstelling dat er correlaties zijn tussen formele eigenschappen en lezersopinies. Correlaties die we met het blote oog nooit zouden kunnen zien, maar die met behulp van de computer misschien wel zichtbaar worden. Is het bijvoorbeeld zo dat de boeken die hedendaagse lezers 'literair' noemen, gemiddeld een complexere zinsstructuur hebben? En zo ja, welke andere kenmerken treden daar vaak bij op? Bevatten als 'weinig literair' aangemerkte romans gemiddeld minder verschillende woorden? Gaan verschillen in omvang van woordenschat bijvoorbeeld samen met verschillen in gebruik van lange, meestal moeilijke woorden in verschillend gewaardeerde romans? Het gaat dus nooit om maar één eigenschap of aspect tegelijk, maar juist om patronen van samen voorkomende eigenschappen, frequente combinaties. Die kunnen we pas vaststellen als we veel gegevens met elkaar combineren.

We definiëren *low-level* patronen als eenvoudig met de computer meetbare eigenschappen zoals omvang van de woordenschat, gemiddelde zinslengte, frequentie van bepaalde woorden en zo verder. *High-level* patronen zijn computationeel een stuk uitdagender, want daarvoor zijn een aantal technische tussenstappen nodig. Die zijn dus moeilijker te analyseren. We konden onmogelijk alle *high-level* tekstuele patronen in